

Drempels en kansen

Naar inclusiever onderwijs

Alfons Timmerhuis

In juni 2020 wordt het eindrapport verwacht van het onderzoek consortium 'Evaluatie Passend Onderwijs'. Na de zomervakantie 2020 zal dit gevolgd worden door een beleidsreactie van de Minister van OCW.

Graag wil ik in dit artikel de ontwikkeling toelichten. Ik ben optimistisch over de kansen voor inclusiever onderwijs en sluit het artikel af met bevindingen uit een aantal good practices in Nederland.

Op 14 juli 2016 trad in Nederland het VN-verdrag handicap in werking, meestal aangeduid met de afkorting CRPD (Convention of the Rights of Persons with Disabilities). Doel van de CRPD is het bevorderen, beschermen en waarborgen van de rechten van mensen met een beperking. Grondbeginselen van het verdrag zijn toegankelijkheid, persoonlijke autonomie en volledige participatie. De overheden worden opgedragen om bij hun beleid en wetgeving rekening te houden met deze grondbeginselen.

Inclusie in relatie tot mensenrechten

Met een deelnamepercentage van bijna 5% aan het speciaal (basis)onderwijs behoort Nederland m.b.t. beperkingen en stoornissen nog steeds tot de meest gesegregerde landen ter wereld. Op grond van de CRPD kunnen de Nederlandse en Belgische overheid hierop aangesproken worden.

Afgezien van het getekende verdrag is de burgerschapsgedachte de belangrijkste reden om te werken aan inclusief onderwijs. Zoals in Canada en de VS vaak gezegd wordt: 'They all belong to us'. Ook in Nederland zou het goed zijn om de gedachte 'dit kind hoort hier niet thuis' aan de kant te zetten. De school is immers de ideale oefenplek voor een inclusieve samenleving en de school zou dan ook een representatie van de hele samenleving moeten zijn, ongeacht geloof, levensbeschouwing, etnische achtergrond, wel of geen beperking etc.. Al jaren

bestaat hier in Nederland breed overeenstemming over en toch lukt het niet om inclusiever te worden. Waarom is dit zo moeilijk?

Drempels voor inclusief onderwijs

In 2018 hebben UNIA en het College voor de Rechten van de Mens een inspiratiegroep gevormd samengesteld uit Belgische en Nederlandse ouders, hulpverleners en onderwijsdeskundigen. Met deze groep is gekeken naar waarom het zo moeilijk is om in Nederland en België inclusief onderwijs te realiseren. De groep heeft 4 barrières voor inclusie geïdentificeerd.

1. Een eerste drempel wordt gevormd door het ontbreken van een visie en een lange termijn strategie. Met visie wordt bedoeld op een beeld van wat een inclusief onderwijssysteem in de praktijk inhoudt. Dit geldt zowel voor beleidsmakers als onderwijzers en de samenleving.

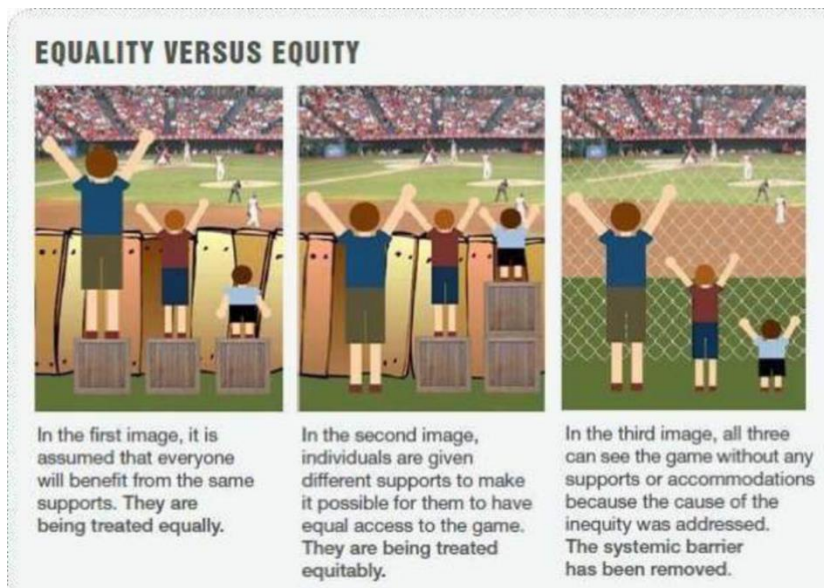
Wij allen moeten ons een voorstelling kunnen maken van een inclusief onderwijssysteem, wat de kenmerken ervan zijn en hoe het is georganiseerd. Zo lang we dat niet hebben blijven we gemakkelijk steken in de discussie over of inclusie betekent dat alle speciaal onderwijs opgeheven wordt (de 0% gedachte).

2. De tweede drempel heeft betrekking op personeelsmanagement en de rol van leraren in een inclusief onderwijssysteem. We moeten duidelijk hebben wat de rol van leraren voor inclusief onderwijs is, welke opleiding nodig is, hoe een interdisciplinair schoolteam kan bijdragen aan inclusie en hoe de ondersteuning van leerkrachten georganiseerd moet worden. Is dat door vormen van ambulante begeleiding of door andere vormen zoals co-teaching? Maakt het verschil over welke beperking we spreken? Moet de ondersteuner zich op de leerling richten of juist op professionalisering van de leerkracht? Of zijn er ook tussenvormen denkbaar?
3. Een derde drempel wordt gevormd door budgettaire beperkingen. Regeringen hebben op grond van de CRPD de verplichting om alle beschikbare middelen in te zetten voor inclusief onderwijs. Het blijft echter onduidelijk wat de meest effectieve manier is om financiële middelen te alloceren bij de overgang naar en invoering van een inclusief onderwijssysteem. Internationale ervaringen laten wel zien dat inclusief onderwijs niet goedkoper is dan een gesegregeerde situatie. Invoeren van inclusief onderwijs als een bezuinigingsmaatregel is daarom een slechte gedachte.
4. Een vierde drempel wordt gevormd doordat het onduidelijk is hoe de overgang van de huidige situatie naar een echt inclusief onderwijssysteem gerealiseerd kan worden. Een deel van de samenleving in Nederland en België verdedigt de traditie van speciaal onderwijs. Sociale en politieke druk zorgen er voor dat overheden niet zo maar kiezen voor inclusief onderwijs. Wat dat betreft hoeven we alleen maar te denken aan de beeldvorming in de media over passend onderwijs. Uit ervaring in Italië weten we ook dat een overgang naar inclusief onderwijs van de ene op de andere dag veel ongewenste bijeffecten heeft. We hebben inspiratie nodig m.b.t. de beste manier om van twee parallelle onderwijssystemen naar één inclusief systeem te gaan.

Een koers naar inclusiever onderwijs

In oktober 2018 hebben UNIA en het College voor de Rechten van de Mens met de inspiratiegroep een tweedaagse conferentie georganiseerd in Brussel om geïnspireerd te worden door internationale deskundigen m.b.t. het slechten van de genoemde barrières. De adviezen die de conferentie opleverde bevatten een oproep aan de landelijke overheid om sterker te sturen op inclusief onderwijs door het ontwikkelen en uitdragen van een visie en het uitwerken van een strategie voor de transitie van een twee sporen beleid naar een inclusief systeem.

Zo stelt Mel Ainscow dat inclusief onderwijs gelijke kansen biedt aan iedere leerling. Goed onderwijs is onderwijs dat zo is ingericht dat er geen drempels meer zijn voor wie dan ook. Equality en equity zijn twee strategieën die gebruikt worden om gelijke kansen te bewerkstelligen. Aan de hand van 3 plaatjes valt uit te leggen wat het verschil is tussen deze twee begrippen.

In het linker plaatje wordt iedereen gelijk behandeld, maar heeft de kleinste toeschouwer geen uitzicht op het speelveld. Het speelveld kan als metaforisch voor het curriculum gezien worden. Bij het eerste plaatje past de uitspraak 'Niets is zo ongelijk als de gelijke behandeling van ongelijken'. In het tweede plaatje zijn allerlei hulpmiddelen ingezet om iedere leerling deel te laten nemen aan het curriculum. In Nederland doen we dit

veelvuldig. We willen zeker gelijke kansen en proberen dit te realiseren door allerlei hulpmiddelen en hulpprocessen in te zetten. Nastrevenswaardig is het derde plaatje. Bij dit plaatje wordt gezocht naar de hindernissen die ervoor zorgen dat niet iedereen onbelemmerd naar het speelveld kan kijken. Dit is een hele ingewikkelde stap waarbij we naar het totale systeem moeten kijken. Welke belemmeringen bouwen we binnen ons onderwijssysteem in voor welke kinderen?

Ainscow stelt dat iedere school vandaag een stap naar inclusiever onderwijs kan zetten. Elke stap is goed, hoe klein ook. Hij legt daarmee de lat niet direct op 'volledig inclusief'. Hij schetst een realistisch beeld met een hoopvol perspectief. Het startpunt verschilt per land, net als het tempo waarin het slaagt. Nederland komt volgens hem van ver, maar ook hier is het mogelijk om inclusief onderwijs te realiseren.

Op schoolniveau wijst hij op het belang van een teamaanpak. Als leerlingen met een leer- of gedragsprobleem of een fysieke beperking in een klas zitten vraagt dat om een gezamenlijke oplossingsgerichte benadering.

Inclusief onderwijs vraagt volgens de hoogleraar om een gezamenlijke inspanning van overheid, gemeenschap, school en ouders, maar uiteindelijk zijn de leraren de sleutel: hoe zij het beleid ervaren en wat er gebeurt als zij de klas in komen. Het vraagt om een radicale verandering met een focus op meer waardering voor leraren met steun van specialisten en onderzoek. Leraren moeten kunnen samenwerken met elkaar en met specialisten, zodat kennis zich kan verspreiden en er meer leraren en leerlingen van profiteren.

De ziel van een samenleving kan zich niet op een betere wijze openbaren dan door de manier waarop ze haar kinderen behandelt.

Nelson Mandela

Inclusie op de agenda?

De expertgroep 'school en omgeving' van de PO-Raad, waarin directieleden en bestuurders zitten, kiezen voor een scenario waarbij een route wordt gevolgd naar inclusiever onderwijs, terwijl tegelijkertijd SO beschikbaar blijft voor leerlingen die echt intensievere ondersteuning nodig hebben. De overgang van gesegregeerd naar inclusiever onderwijs moet uiteindelijk in de scholen tot stand komen. Daarbij gaat het om morele en op waarden gebaseerde keuzes. Daarvoor zijn op alle niveaus

morele leiders nodig. Ook OCW heeft veldraadplegingen georganiseerd waar een inclusiever scenario nadrukkelijk besproken is.

Inclusieve praktijken in Nederland

Iedere school kan morgen starten met inclusiever onderwijs. Ondanks het ontbreken van inclusief beleid zien we ook nu al goede voorbeelden van inclusieve praktijken. In deze context wil ik geen uitputtend lijstje presenteren, maar kort vertellen wat ik aan cruciale condities heb gezien op 3 plekken waar ik zelf kennis van heb kunnen nemen: het samenwerkingsverband de Meierij rond Den Bosch, de Korenaar in Eindhoven en de Kroevendonk in Roosendaal. Op alle 3 plekken zijn, soms tegen de stroom in, zichtbare stappen gezet met aantoonbare resultaten. Het volgende valt op alle 3 plekken op:

- Cruciaal is een teamhouding waarbij men open staat voor alle kinderen. Ieder kind mag er zijn, ongeacht levensovertuiging, culturele achtergrond, beperking, stoornis etc..
- Eveneens cruciaal is passend leiderschap (= moreel leiderschap vanuit een duidelijke visie).
- Succesvol samenwerken met ouders ('uw kind, onze leerling') levert een onmisbare bijdrage.
- Een oplossingsgerichte houding bij ouders en leerkrachten werkt ondersteunend.
- Zet cognitie niet op de eerste plek, maar werk allereerst aan een sociaal veilige school.
- Focus op wat kinderen wel kunnen i.p.v. op wat kinderen niet kunnen.
- Professionalisering hoeft niet zo zeer gericht te zijn op specifieke beperkingen, maar vooral op algemene vaardigheden voor het inspelen op onderwijsbehoeften. Naast input van buiten is vooral met elkaar en van elkaar leren van belang. Je hoeft niet alles te weten en te kunnen, want kennis is geen garantie.
- De wil om elk kind te leren kennen in zijn/haar behoeften is essentieel.
- Aanpassingen in het schoolgebouw zijn wenselijk, maar geen noodzaak.
- Inzet van specialisten in de school helpt, indien zij niet wegzet worden als specialistische 'bolwerken', alleen gericht op individuele hulp aan kinderen.
- Er is geen schokkend of vernieuwend onderwijsconcept noodzakelijk. Ook gewone scholen met modernere varianten van het leerstofjaarklassensysteem kunnen inclusiever worden. Wel is het van belang dat de school ontwikkelingsgericht werkt i.p.v. methodegericht. Ook helpt het als de school niet alleen maar denkt vanuit gemiddelden.
- Coöperatief leren is een belangrijke ondersteunende werkvorm.

Dit lijstje is ongetwijfeld niet compleet, maar bevat wel de essentie. Het zijn waarnemingen die terug komen in wetenschappelijk onderzoek naar inclusieve onderwijssystemen.

Meer lezen?

- Booth, T. & Ainscow, M. (2009). *Index voor inclusie*. Utrecht: CSIE en Stichting Perspectief.
- Meijer, C.J.W. (2003). *Special education across Europe in 2003*. Middelfart (Denemarken): European Agency for Development in Special Needs Education.
- Schuman, H. (2010). *Inclusief onderwijs. Dilemma's en uitdagingen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Naar inclusiever onderwijs: www.naarinclusieveronderwijs.nl

Over de auteur

Drs. Alfons Timmerhuis is Lid van het College van Bestuur van de Stichting Consent, openbaar onderwijs in Enschede, Dinkelland, Oldenzaal en Losser. Tevens is hij bestuurder van het samenwerkingsverband passend onderwijs 23.02. Hij is lid van de Expertgroep School en Omgeving bij de PO-Raad.